

Selján Péter

A külső intervenciók hatása a közel-keleti hatalmi egyensúly alakulására – Szaúd-Arábia és Irán fokozódó rivalizálása¹

A külső intervenciók a 21. század nemzetközi kapcsolatainak egyre gyakoribb jelenségévé válnak. Különösen igaz ez a tágabb értelemben vett Közel-Kelet térségére, ahol az utóbbi években szinte már egymást követik a katonai beavatkozások, miközben összetett hatásairól és lehetséges hosszú távú következményeiről továbbra sem rendelkezünk átfogó ismeretekkel. Jelen tanulmány arra mutat rá, hogy egy külső intervenciót követően a hatalmi képességek redistribúciója miként eredményezheti a regionális hatalmi egyensúly átalakulását. Az elméleti háttér rövid összefoglalását követően két értékelési rendszer, a Nemzeti Képességek Összesített Indexének és a Törékeny Államok Mutatójának adatai alapján szemlélteti a hatalmi képességek változását a 2001-es afganisztáni, a 2003-as iraki és a 2011-es líbiai katonai intervenciók nyomán a célországok esetében, majd a külső beavatkozások és a regionális hatalmi egyensúly rendszerében bekövetkezett változások közötti lehetséges összefüggésre világít rá. Ehhez Rijád és Teherán egyre fokozódó rivalizálását, valamint a Szaúd-Arábia és Izrael között formálódó alkalmi együttműködést hozza fel példaként. Így láthatóvá válik, hogy nem csupán a nagyobb horderejű államközi háborúk, hanem a külső katonai intervenciók is képesek lehetnek a hatalmi képességek eloszlásának megváltoztatásával a regionális hatalmi egyensúly rendszerének alakítására.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, hatalmi egyensúly, intervenció, Szaúd-Arábia, Irán

Selján Péter: *The Impact of Foreign Interventions on the Balance of Power in the Middle East – The Expanding Rivalry of Saudi Arabia and Iran*

Foreign interventions have become common phenomena of the international relations of the 21st century. Especially in the broader Middle East region, where in recent years one military intervention follows another, while we still do not have a comprehensive knowledge on their complex effects and long-term impacts. This paper shows how the regional patterns of power can be altered by an intervention, due to the redistribution of power among states. Following the short summary of the theoretical background, the author tracks the changes in the power capabilities of the target countries using two score-systems, the Composite Index of National Capabilities and the Fragile States Index in the cases of Afghanistan (2001), Iraq (2003) and Libya (2011), then sheds light on the relation of changing regional power patterns and foreign interventions. For this purpose, the study relies on the examples of the expanding rivalry of Riyadh and Tehran and the occasional tempo-

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt Egyed István Posztdoktori Programjának keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

rary cooperation of Saudi Arabia and Israel. This will show that not only large-scale interstate wars, but foreign interventions can also change regional patterns of power through the redistribution of power.

Keywords: Middle East, balance of power, intervention, Saudi Arabia, Iran

Bevezetés

A hatalmi egyensúly realista koncepciója a nemzetközi kapcsolatok elméletei között az egyik leggyakrabban hivatkozott koncepció. Lényege, hogy a tényleges katonai erő többé-kevésbé egyenlő mértékű eloszlása esetén az államok nagyobb biztonságban érezhetik magukat, mivel így egyik ország sem lehet elég erős ahhoz, hogy „hatalmi túlsúlyba” kerüljön a többi állammal szemben. A külkapcsolatok elemzői a nemzetközi rendszer működésének, természetének értelmezéséhez előszeretettel alkalmazzák ezt a megközelítést. Az utóbbi évtizedekben például, amikor megnőtt a külső intervenciók száma, a regionális hatalmi egyensúlyi rendszerek tekintetében jogosan vetették fel azt a kérdést, hogy vajon a külső szereplők általi beavatkozás miként billentheti ki egyensúlyából az adott rendszert a hatalmi képességek megoszlásának módosításával.

Természetesen ez a kérdés csak akkor lehet igazán releváns, ha magát a hatalmi egyensúly elméletét jól alkalmazhatónak tartjuk egy adott térséggel foglalkozó kutatásban. Különösen érdekes kérdés lehet ez a közel-keleti régió esetében, ahol 2001 óta több meghatározó jelentőségű külső beavatkozás is történt, amelyekkel akár közvetlen ok-okozati összefüggésbe is hozható a regionális hatalmi egyensúly (át)alakulása. A sort kezdenénk a 2001-es afganisztáni tálib rendszert megdőntő amerikai beavatkozással, folytathatnánk Törökország legutóbbi szíriai katonai műveletein (a kurd ellenőrzés alatt álló északnyugat-szíriai Afrín 2018. márciusi elfoglalásán) és Izrael április 9-i szíriai légi csapásán² keresztül egészen az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország által április 14-én hajnalban közösen végrehajtott szíriai légitámadásáig³ bezárólag.⁴

Az intervenciók hatását vizsgáló korábbi kutatások többsége a külső beavatkozás következményeinek főleg három területére koncentrált: a demokratizáció kérdéseire, az életminőség alakulására és az emberi jogokra gyakorolt hatásokra, végül pedig a polgárháború

² Izrael 2018. április 9-én légi csapást mért egy iráni erők által használt szíriai katonai bázisra, amelyben négy iráni katonai tanácsadó is életét veszítette a jelentések szerint. Izrael a megszokott módon nem erősítette meg és nem is cáfolta, hogy a zsidó állam hajtotta volna végre a támadást. Mindenesetre ez is jól jelzi az Izrael és Irán közötti fokozódó feszültséget. Lásd: Ben HUBBARD – David M. HALBFINGER: Iran-Israel Conflict Escalates in Shadow of Syrian Civil War, [online], 2018. 04. 09. Forrás: Nytimes.com [2018. 04. 20.].

³ Veronica ROCHA – James GRIFFITHS – Lauren SAID-MOORHOUSE – Amanda WILLS – Brian RIES: As it happened: US, UK and France strike Syria, [online], 2018. 04. 16. Forrás: Edition.cnn.com [2018. 04. 20.].

⁴ A könnyebb kutathatóság miatt a vizsgálat tárgya elsősorban az afganisztáni (2001–2014), az iraki (2003–2011) és a líbiai (2011) nyugati katonai intervenciók, mivel ezekről áll rendelkezésünkre több adat. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a hatalmi egyensúlyt alakító külső katonai beavatkozások sorába tartozik még például Szaúd-Arábia jemeni intervenciója a Rijád szerint Teherán támogatását élvező húsz felkelővel szemben (2015 márciusától), ahogy Oroszország katonai beavatkozása is Szíriában Bassár el-Aszad elnök oldalán, amellyel gyakorlatilag sikerült megakadályoznia a rezsim előrevetíthető bukását (2015 szeptemberétől), valamint Törökország szíriai beavatkozásai is a kurdokkal szemben (2016 augusztusától). Ezek mindegyike külön tanulmányt érdemelne, itt azonban csak megemlítjük őket.

hosszára és végső kimenetelére.⁵ A külső intervenciók⁶ célországokra gyakorolt hatásaival, illetve magával a katonai intervencióval mint fő magyarázó, független változóval a nemzetközi szakirodalomnak csak egy szűk része foglalkozik, a regionális hatalmi egyensúlyra mint alárendelt változóra gyakorolt hatásai, illetve e két változó közötti ok-okozati összefüggéseket és folyamatokat pedig eddig nem kutatták.

A tanulmány célja, hogy két kiválasztott, a tágabb értelemben vett Közel-Keleten lezajlott nyugati katonai intervenciónak a hatalmi egyensúly alakulására gyakorolt hatását vizsgálja, a külső beavatkozást a hatalmi képességek regionális redistribúciójának egyfajta katalizátoraként értékelve. Ehhez először röviden összefoglalja az elméleti háttérrel, a hatalmi egyensúly koncepciójával és a külső intervenciókkal kapcsolatos legfontosabb megállapításokat (a teljesség igénye nélkül), kitérve az elmélet kritikájára, illetve a korábban már felmerült, válaszra váró kérdésekre is. Ezt követően a Nemzeti Képességek Összetett Indexének (CINC) és a Törékeny Államok Mutatójának (FSI) adatai alapján készített grafikonokkal szemlélteti a hatalmi képességekben bekövetkezett változásokat. A hatalmi egyensúly elméletét a Közel-Kelet térségére alkalmazva ismerteti a régió meghatározó nagyhatalmi szembenállását, Szaúd-Arábia és Irán fokozódó rivalizálását, majd a hatalmi egyensúly koncepciója értelmében a közös ellenséggel szembeni egyensúlyozásként értékelhető szaúdi–izraeli együttműködést is, amelyek véleményem szerint összefüggésbe hozhatók a 2001-es afganisztáni és a 2003-as iraki intervenciókkal, valamint a 2015-ben aláírt iráni nukleáris megállapodással is. A tanulmányt néhány ajánlás zárja.

A hatalmi egyensúly elmélete

A nemzetközi kapcsolatok realista iskolája szerint a nemzetközi rendszer alapvető strukturális jellemzője az anarchia, ami azt jelenti, hogy nincs a rendszerben olyan superhatalom, amely kikényszeríthetné a szabályok betartását.⁷ Az első világháború után G. Lowes Dickinson beszélt először a „nemzetközi anarchiáról”, amely szerinte a háborúk kialakulásának egyik fő oka, mivel nincs olyan hatóság, amely szabályozná az államok közötti ellenségeskedést.⁸ A nemzetközi rendszerben ezen az anarchián, illetve az erőszak korlátlan alkalmazásán nemzetközi intézmények és szervezetek segítségével, a hatalmi egyensúly rendszerén vagy a hegemonia formáin keresztül lehet „úrrá lenni”. A hatalmi egyensúly az egyik leggyakrabban említett koncepciója a nemzetközi kapcsolatoknak, amelynek lényege, hogy a hegemon hatalommal szemben a túlélésre törekvő rivális államok stratégiai

⁵ Jeffrey PICKERING – David F. MITCHELL: Empirical Knowledge on Foreign Military Intervention, [online], Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017, 12–16. o. [2018. 03. 23.].

⁶ A külső intervenció Patrick Regan és James Rosenau szerint olyan a nemzetközi hagyományokkal szakító, egy adott ország hatalmi struktúráit érintő politikai vagy gazdasági lépés, illetve katonai akció egy állam vagy akár egy nem állami szereplő részéről, amelynek célja a felek közötti hatalmi egyensúly vagy a konfliktus dinamikájának módosítása. Lásd: Patrick M. REGAN – Richard W. FRANK – Aysegul AYDIN: Diplomatic Interventions and Civil War: A New Dataset, [online], *Journal of Peace Research*, 46. évf., 2009/1, 135–146. [2018. 03. 23.]; James N. ROSENAU: The Concept of Intervention, [online], *Journal of International Affairs*, 22. évf., 1968/2, 165–176. o. [2018. 03. 23.].

⁷ Kenneth WALTZ: *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Massachusetts, 1979, 88–93. o.

⁸ G. Lowes DICKINSON: *The International Anarchy, 1904-1914*, University Press of the Pacific, 2003.

szövetsége mindig ellensúlyozásra törekszik.⁹ Jelentősége a második világháborút követően nőtt meg igazán, és leginkább a nemzetközi kapcsolatok realista és neorealista irányzataihoz köthető. Magát a koncepciót Hans J. Morgenthau vezette be a nemzetközi kapcsolatok elméletébe 1948-ban, amelynek lényege, hogy a hatalom több állam között, megközelítőleg egyenlő mértékben oszlik meg a rendszeren belül. Morgenthau szerint a hatalmi egyensúly egy univerzális koncepció, amely a történelem során mindig működésben volt állami és nemzetközi szinten egyaránt, hogy egyensúlyt alakítson ki a rendszer komponensei között.¹⁰ A hatalmi egyensúly elméletével Morgenthau mellett a neorealista Kenneth Waltz, John Mearsheimer és Hedley Bull is foglalkozott. Waltz szerint a hatalmi egyensúly elmélete ad magyarázatot az önszegélyen alapuló anarchikus nemzetközi rendszer működésére, illetve az államok magatartására azokban a helyzetekben, amikor egy állam a többi fölé próbál kerekedni. Ilyen esetben ugyanis a magukat fenyegetve érző államok vagy nemzeti képességeik növelésével (belső egyensúlyozás), vagy szövetségek létrehozásával (külső egyensúlyozás) ellensúlyozhatják a megerősödő hegemon hatalmát. Hedley Bull szerint négyféleképpen is különbséget lehet tenni a hatalmi egyensúlyok között. Egyrészt beszélhetünk egyszerű és összetett egyensúlyról a résztvevők száma alapján. Másrészt lehet a hatalmi egyensúly általános és helyi is. Általános egyensúlyon a domináns hatalom hiányát érti a nemzetközi rendszerben, míg a helyi vagy lokális egyensúlyon a regionális hatalmi egyensúlyra gondol, mint például a Közel-Keleten. Bull emellett különbséget tesz még a szubjektíve és az objektíve létező, valamint a véletlenül kialakuló és a szándékosan létrehozott hatalmi egyensúlyok között.¹¹

A klasszikus realista megközelítés szerint a hatalmi egyensúly a világpolitika egyik meghatározó elmélete, s valójában hatalmi politikáról van szó az anarchikus nemzetközi rendszerben a túlélésért küzdő államok között. Ebben a tekintetben pedig a nagyhatalmak közötti egyensúlyra törekvés minden állam számára szinte természetes. Amennyiben egy ilyen hatalmi egyensúlyi rendszerben valamely állam külső szereplőként, vagy belülről egy bizonyos mértéket meghaladó változást eszközöl a hatalmi képességek megosztásában, úgy következményként később maga a rendszer próbálja majd helyreállítani az eredeti egyensúlyt, vagy egy újat kialakítani. Morgenthau szerint a politikai vezetőknek ezért tisztában kell lenniük a hatalom elosztásával a nemzetközi rendszerben, valamint a hatalom mérésének módszertani nehézségeivel.¹²

⁹ A hatalmi egyensúly elméletéhez lásd: Martin WRIGHT: *The Balance of Power*. In: Herbert BUTTERFIELD – Martin WRIGHT (eds.): *Diplomatic Investigations*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, 149–176. o.; Edward V. GULICK: *Europe's Classical Balance of Power*, W. W. Norton, New York, 1967; Inis L. CLAUDE JR.: *Power and International Relations*, Random House, New York, 1962, 3–93. o.; Inis L. CLAUDE JR.: *The Balance of Power Revisited, Review of International Studies*, 15. évf., 1989/2, 77–86.; Ernst HAAS: *The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda*, *World Politics*, 15. évf., 1953/3, 370–398.; Stephen M. WALT: *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987; Glenn H. SNYDER: *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 1997; Michael W. DOYLE: *Ways of War and Peace*, W. W. Norton, New York, 1997.

¹⁰ MORGENTHAU, Hans J.: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, Boston, United States, 2005.

¹¹ Thomas DIEZ – Ingvild BODE – Aleksandra FERNANDES DA COSTA: *Key Concepts in International Relations*, SAGE Publications, Los Angeles, 2011, 1–8. o.

¹² Richard LITTLE: *The Balance of Power in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 97. o.

A nemzetközi politikában talán mindenki számára világos, hogy a szövetségek mindig átmenetiek, így aki ma még szövetséges, az holnap lehet ellenség, és aki ma még ellenség, az holnap már lehet szövetséges. Az államok hamar megtanulták, hogy a legjobb módja a túlélésük biztosításának, ha a rendszer legerősebb államává válnak. A legjobb helyzetben ezért a hegemon hatalom van, amelynek a túlélése gyakorlatilag garantált. Az államok ennek megfelelően folyamatosan figyelemmel kísérik a hatalom megoszlásának alakulását a nemzetközi rendszerben, és igyekeznek maximalizálni saját részesedésüket. Az államok egymás közötti magatartására a zéró összegű játszma mentalitása a jellemző, ami szerint az egyik fél hatalmi nyeresége a másik fél vesztesége, a hatalmi képességek növelésének ezért csak a regionális hatalmi státusz elérése szabhat határt. Sosem lehet tudni, hogy a hatalmi képességek a jövőben hogyan változnak majd, így a hatalmi egyensúly várható alakulására nézve is nagyon nehéz következtetéseket levonni, különösen évtizedekre előre vetítve. Ezért egy nagyhatalom számára biztonságának garantálására a legjobb módszer a hegemon pozíció elérése. Így, ha egy állam nem is törekszik a hegemon státusz elérésére, akkor is igyekezni fog hatalmi képességeit maximalizálni, hiszen „inkább több legyen, mint kevesebb”. Mindebből kifolyólag egy adott állam csak akkor elégszik majd meg a mindenkori status quo fenntartásával, ha számára igazán kedvező a hatalmi képességek megoszlása a rendszerben, azaz hegemon státuszúként dominálhat a többi állam felett. Ez viszont azt eredményezi, hogy minden állam keresi a lehetőséget saját hatalmának növelésére, miközben a többi államot próbálja ugyanezen törekvésükben hátráltatni.¹³

Az államok ezen hatalommaximalizáló magatartása viszont bizonytalanságot szül a rendszer szereplői között, következésképpen tehát a nagyhatalmak érthető módon tartani fognak egymástól. Azt, hogy egy államnak mennyire indokolt félnie potenciális riválisától, a hatalmi képességekből való részesedése nagymértékben befolyásolja. Az összefüggés megértéséhez előbb érdemes tisztáznunk, hogy mit értünk hatalom alatt. Mearsheimer szerint fontos különbséget tenni potenciális (lakosság, gazdasági mutatók) és tényleges (katonai) hatalom között. A hatalmi képességek államok közötti megoszlása attól függően befolyásolja a félelem szintjét, hogy vannak-e a rendszerben nagy eltérést mutató hatalmi aszimmetriák, vagy nagyjából egyenlően oszlanak el a hatalmi képességek. Egy adott régióban az az állam lehet hegemon pozícióban, amelyik a legnagyobb katonai erővel és potenciális hatalommal rendelkezik, tehát jó esélye van arra, hogy domináljon a rendszerben. Megjegyzendő, hogy a nagyhatalmak mindig képességekkel és nem szándékokkal szemben egyensúlyoznak egy hatalmi egyensúlyi rendszerben, mivel az állami szándékok ismeretlenek, míg a hatalmi (offenzív katonai) képességek viszonylag jól felmérhetők, és azokat alapul véve már következtetést lehet levonni a fenyegetés mértékére vonatkozóan.¹⁴ A világpolitikában sokszor éppen a hatalmi egyensúly ezen logikája diktálja a nagyhatalmak számára az alkalmi szövetségek, illetve szorosabb együttműködés kialakításának szükségességét a közös ellenséggel szemben.

¹³ Karen A. MINGST – Jack SNYDER (eds.): *Essential Readings in World Politics*, Norton, New York, 2011, 32–34. o.

¹⁴ MINGST–SNYDER: *i.m.*, 40.

A bipoláris és a multipoláris rendszerek¹⁵

Kaplan értelmezésében a hatalmi egyensúly alapelmélete szerint egy multipoláris rendszer kevésbé fogékony a konfliktusok és a háborúk kialakulására, mint egy bipoláris. Ennek egyik oka, hogy mivel több, nagyjából hasonló méretű állam van egy rendszeren belül, ezáltal nagy a háború kitörésének az esélye, ami viszont képes biztosítani a rendszer békéjét, mivel a bizonytalanság miatt a politikai döntéshozók óvatosabbak, kockázatkerülő magatartást tanúsítanak. Kaplan szerint ezzel szemben egy bipoláris modellben nagyobb az instabilitás, mivel a két állam közül, ha bármelyik előnyre tesz szert a másikkal szemben, az könnyebben háborúhoz vezethet. A hatalmi egyensúly rendszerében minden államnak folyamatosan arra kell törekednie, hogy képes legyen megfékezni bármelyik másik államot, amely agresszív lépésre szánná el magát. Minden állam próbál nagyobb hatalomra szert tenni, miközben mindenki tudatában van annak, hogy nem hagyhatják, hogy a többi állam hasonló törekvései sikerrel járjanak.¹⁶ A multipoláris modell stabilitása mellett érvelők szerint a háború valószínűsége mérséklődik, ahogy a rendszerben növekszik a hatalmi pólusok száma, mivel az egyre több szereplővel az egyes államok számára csak nő annak az esélye, hogy egy másik állammal szembeni agressziójuk kudarcot vall. Mindez természetesen nem előzi meg a fegyveres konfliktus kialakulását, de mérsékeli annak gyakoriságát.¹⁷

Ezzel szemben Waltz szerint a bipoláris modell nagyobb mértékű stabilitást mutat, mivel a kétszereplős rendszerek sokkal egyértelműbbek, hiszen teljesen világos az ellenfél kiléte, és az egyik fél nyeresége a rendszerben automatikusan az ellenfél veszteségével jár, tehát egy zéró összegű játszmat jelent. Waltz ezért amellet érvel, hogy a multipoláris rendszerek kevésbé stabilak. Amennyiben az államok hatalma egyenlő szinten marad, nem következik be háború. Ez a hatalmi egyensúly azonban nagyon törekeny, így amennyiben valamelyik fél hirtelen növeli hatalmi képességeit, az súlyos következményekkel jár a másik féllel szemben, és háborúhoz vezet. A hatalmi képességek egyoldalú növekedésének eshetőségére pedig egy ilyen rendszerben nincsen semmilyen biztosíték, így ez a modell Waltz szerint instabil. Lehet, hogy amíg a két állam képességei megegyeznek, addig minimális egy fegyveres konfliktus kialakulásának az esélye a felek között, ám a hatalmi képességek egyenlő megoszlását rendkívül nagy kihívás fenntartani.¹⁸ Abban azonban egyetértés van a szakértők között, hogy egy multipoláris rendszer összetettebb, többváltozós, és több hatalmi kapcsolatot foglal magában, így kisebb kiszámíthatóságot eredményez.

¹⁵ Bővebben lásd: Kenneth N. WALTZ: The Stability of a Bipolar World, [online], *Daedalus*, 93. évf., 1964/3, 881–909. [2018. 03. 23.]; Karl W. DEUTSCH – J. David SINGER: Multipolar Power Systems and International Stability, *World Politics*, 16. évf., 1964/3, 390–406.; Richard ROSECRANCE: Bipolarity, Multipolarity and the Future, *Journal of Conflict Resolution*, 10. évf., 1966/3, 314–327. o.

¹⁶ M. A. KAPLAN: Intervention in internal war: some systemic sources. In: J. N. ROSENAU (ed.): *The Scientific Study of Foreign Policy*, Macmillan, New York, 1971, 275–303. o.

¹⁷ Dina A. ZINNES: Three Puzzles in Search of a Researcher: Presidential Address, [online], *International Studies Quarterly*, 24. évf., 1980/3, 335. o. [2018. 03. 23.].

¹⁸ Kenneth N. WALTZ: The Stability of a Bipolar World, [online], *Daedalus*, 93. évf., 1964/3, 881–909. o. [2018. 03. 23.].

Az elmélet kritikája és problémái

Az elmélet kritikáját tekintve fontos megjegyeznünk, hogy a hatalmi egyensúly koncepciójával kapcsolatban is megfogalmaztak ma is válaszra váró kérdéseket, illetve felszínre került már több empirikus, az elmélet gyakorlati alkalmazhatóságával kapcsolatos probléma is. Közülük talán a két legfontosabb a hatalmi pólusok azonosítása egy hatalmi egyensúlyi rendszerben, valamint a hatalom mérésének a nehézsége. A neorealista gondolkodók többsége a hatalom eloszlását a nemzetközi rendszerben mérhető nemzeti képességek, például a katonai képességek, a védelmi kiadások és a gazdasági növekedési mutatók alapján képzelel el. A Közel-Kelet országait illetően különösen nagy kihívásnak bizonyulhat a multipoláris regionális hatalmi rendszer államközi kapcsolatainak, illetve pólusainak azonosítása, valamint az államok hatalmi képességeinek a felmérése, hiszen a nyugati demokráciákat vizsgáló kutatásokhoz képest kevesebb adat áll rendelkezésre.

A hatalmi egyensúly elméletének alkalmazhatóságával kapcsolatban olyan kérdések is fel szoktak merülni, hogy a hatalmi egyensúly rendszere alkalmas-e arra, hogy megakadályozza háború kialakulását. A szövetségek változó konfigurációja, a hatalmi képességek eloszlása, valamint a nemzetközi rendszerben szereplő államok száma közvetlenül befolyásolja-e a konfliktusok kialakulásának esélyeit?¹⁹ Vannak-e olyan jellemzők, amelyek egy adott állam esetében növelik egy külső intervenció bekövetkezésének az esélyét? Ezekkel a kérdésekkel jelen tanulmány keretei között nem kívánunk foglalkozni, itt csak megemlégtünk őket.

A háborúk utáni rend(etlenség)

Szinte már közhelynek számít, hogy a háborúk pusztítása túlterjed a csatatereken. Akár egész államok, társadalmak és politikai intézmények alakulnak át vagy semmisülnek meg általa. A háború gyakorlatilag a hatalom nemzetközi újraelosztásának fő történelmi katalizátora. Nem csupán győzteseket és veszteseket szül a harctereken, hanem magát a nemzetközi rendet is megbontja, módosítva az államok hatalmi képességeit.²⁰ Az államok közötti kapcsolatok egyik legnagyobb kihívása Ikenberry szerint, amikor egy nagyobb háborút követően a hatalmi képességek új eloszlása rövid idő alatt új aszimmetriákat alakít ki az erős és a gyenge államok között. Egy ilyen helyzetben a győztes államnak három lehetősége van a háború utáni rend kialakítására: domináns szerepet vállal, magára hagyja a térséget, vagy átalakítja a regionális rendet.²¹ A háború során minél nagyobb mértékű az aktuális rend felbomlása, annál több lesz a lehetőség a háború utáni rend szabályainak és alapelveinek átalakítására.²²

¹⁹ ZINNES: *i. m.*, 331.

²⁰ G. JOHN IKENBERRY: *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2001, 257. o.

²¹ Uo., 50.

²² Uo., 74.

A realista iskola álláspontja szerint a nemzetközi rend az államok hatalmi képességei által/szerint alakítható ki és tartható fenn, a rendszerben bekövetkező elmozdulások pedig elsősorban ezekben a hatalmi képességekben végbemenő változások miatt következnek be.²³ A nemzetközi rendnek háromféle formációját különbözteti meg a realista/neorealista iskola: az első a hatalmi egyensúly rendszere, a második a hegemonia rendszere, a harmadik pedig a szervezeti/alkotmányos rend. A hegemonia esetében a nemzetközi rendet egy hegemon állam tartja fent ösztönzők és fenyegetések alkalmazásán keresztül. Ennek a modellnek az anarchiával szemben a hierarchia a szervezőelve, a hatalomkoncentrációnak pedig nincs akadálya, sőt, a rendszer stabilitását épp a hegemon állam hatalmának túlsúlya biztosítja. A szervezeti vagy alkotmányos modellben a rendszer fenntartásában a jog uralmára hárul döntő szerep, a hatalom koncentrációját az intézmények akadályozzák, a stabilitását pedig a hatalomkoncentráció korlátai adják.²⁴

A hatalmi egyensúly rendszerében a rend az államok folyamatos egyensúlyozásának, azaz a hatalmi képességek koncentrációjának és a fenyegetések ellensúlyozásának eredménye az anarchikus struktúrában.²⁵ Az egyensúlyozás lehet belső mobilizáció, vagy lehet külső, azaz átmeneti szövetségek kötése más államokkal a fenyegető hatalomkoncentrációval szembeni ellensúlyozás céljából. Ennek megfelelően egy állam megerősödése esetén a többi állam a gyenge államok koalíciójában próbál majd biztonságáról gondoskodni. A hatalomkoncentrációval szemben kialakuló átmeneti koalíciók rendre új szövetségeket eredményeznek, a hatalmi képességek eloszlásának változásával pedig a koalíciók is folyamatosan változnak. Waltz az egyensúlyozással a csatlakozást/behódolást állítja szembe, ami a vesztes államokra jellemző, miután világossá vált a vezető szerepet betöltő állam kiléte.²⁶ Robert Gilpin szerint a nemzetközi rend a hatalmi képességek megoszlásának visszatükröződése, amelyben idővel elmozdulás következik be, amely repedésekhez vezet a rendszerben, végül pedig konfliktusokat eredményez.²⁷

Ahogy azt már említettük, a nemzetközi rend kialakításának egyik fő problémája éppen a hatalmi képességekben létrejövő új aszimmetriák kezelésének kérdése, azaz hogyan lehet stabil és minden fél számára elfogadható kapcsolatrendszert kialakítani erős és gyenge államok között.²⁸ A második világháborút követően az Egyesült Államok mint a vezető szerepet betöltő szuperhatalom stratégiai önmegtartóztatást gyakorolva nyerte el potenciális európai és ázsiai szövetségeseinek bizalmát, biztosítva őket arról, hogy az új amerikai világrendben az Egyesült Államok nem kényszeríti majd rá hatalmát egy államra sem. Washington így gyakorlatilag azért kaphatta meg a rendszerben másodlagos szerepet betöltő államoknak a jóváhagyását az új világrend kialakításához, mert elfogadta saját hegemon hatalmának önkorlátozását. Európában az új rend kialakításának részeként került sor a Marshall-terv végrehajtására, az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének a létrehozására és a NATO megalakítására is. Az Egyesült Államok olyan rendet kívánt kialakítani, amely egy idő után képes lehet magától, automatikusan működni, Washington

²³ Uo., 10–11.

²⁴ Uo., 24.

²⁵ WALTZ: *i. m.*

²⁶ Uo., 126.

²⁷ KENBERRY: *i. m.*, 11.

²⁸ Uo.

vezető szerepe nélkül, miközben Nyugat-Európában sok vezető politikus attól tartott, hogy az USA magára hagyja majd a kontinenst. Ezért mutatkozott az Egyesült Államok a vonakodó szuperhatalom szerepében, hiszen nem kívánt hegemon hatalomként dominálni az európai rendben, hanem egy „harmadik erőként” szeretne volna talpra állítani Nyugat-Európa országait (legfőképpen Nyugat-Németországot) a Szovjetunióval szemben.²⁹ A második világháború után az iparosodott államok között kialakult új rend jellegzetes és példa nélküli volt, egyedi konstitucionális jellemzőkkel, többszintű intézményrendszerrel és szövetségekkel, nyílt és átjárható belső szerkezettel, kölcsönös vitarendező mechanizmusokkal és közös döntéshozatali renddel, miközben mégis széles hatalmi egyenlőtlenségek terhelték.³⁰

A hidegháború végével az Egyesült Államok és más nyugati demokráciák képesek voltak intézményi keretek közé szorítani nagyhatalmi és szuperhatalmi kapcsolataikat. Az USA többek között a NATO bővítésén keresztül, a NAFTA, az APEC, a GATT majd a WTO szervezeti kereteit is felhasználva építette a hidegháború utáni nemzetközi rendet.³¹ Az aszimmetrikus hatalmi kapcsolatok nemcsak kompatibilisnek bizonyultak egy stabil politikai renddel, de a demokratikus államok között a hatalmi egyenlőtlenségek az intézményesített együttműködés katalizátorai is lehettek. Az Egyesült Államok hatalmát éppen az tette más államok számára elfogadhatóvá, hogy intézményi keretek közé van szorítva.³²

A közel-keleti intervenciók és következményeik

Napjaink nemzetközi politikai folyamatainak összetettsége nem teszi lehetővé, hogy csupán egy tudományos elmélet alapján átfogóan és pontosan értelmezzük őket. Azonban az egyes elméletek alkalmazása hozzásegít minket ahhoz, hogy egy bizonyos szemszögből nézve tisztább képet alkossunk a világról vagy egy adott régióról, amelyet ezáltal jobban és könnyebben tudunk majd értelmezni. A hatalmi egyensúlynak az előzőekben ismertett, a háború utáni rend kialakításának problematikájával kiegészített elméletét ezért érdemes megpróbálni például a geostratégiai szempontból a világ egyik kiemelkedő jelentőségű régiójára, a tágabban értelmezett Közel-Kelet térségére kivetítve alkalmazni. A történelem folyamán állandó konfliktusok színtere volt, és napjaink válságtérségei közül is ez a régió kapja talán a legtöbb figyelmet. Ráadásul a mai, globalizálódó világban a közel-keleti konfliktusok és a belőlük eredő biztonsági kihívások az egész nemzetközi rendszer szintjén érzékelhetők.

---

²⁹ Uo., 199–201.

³⁰ Uo., 210.

³¹ Uo., 255.

³² Uo., 270–271.

A közel-keleti államok kapcsolatainak értelmezése a regionális rend képlékenysége, illetve inkább annak hiánya miatt igen nagy kihívást jelent a szakértőknek is (akár „rend nélküli” régióknak is nevezhetnénk). A regionális rend kialakításának problémáját³³ a már szinte állandó fegyveres konfliktusok, külső katonai intervenciók teszik egyre bonyolultabbá. Miközben a nagyobb államközi háborúk száma az utóbbi évtizedekben fokozatosan csökkent, a fegyveres konfliktusok legtöbbször előforduló formájává a polgárháború vált, amelybe egyre gyakrabban avatkoznak be külső szereplők.³⁴ A külső katonai, gazdasági vagy diplomáciai intervenció mára a nemzetközi közösség általános gyakorlatává, maga a katonai beavatkozás pedig a fegyveres erő 21. századi alkalmazásának egyik leggyakoribb formájává vált, főleg Közép-Ázsiában és a Közel-Keleten.

A nagyobb volumenű, akár nagylétszámú szárazföldi erők bevetésével is együtt járó katonai intervenciók az előzőekben ismertetett módon, a nagyobb háborúkhöz hasonlóan képesek lehetnek a hatalmi képességek eloszlását jelentős mértékben módosítani, ami egyúttal a regionális hatalmi egyensúlyban is változást generálhat. Például, a hatalmi egyensúlyi rendszerben megjelenő hatalomkoncentrációval szemben egyes államok egyensúlyozásra vagy behódolásra kényszerülhetnek. Ennek a hatásnak a felméréséhez először az államok hatalmának/nemzeti képességeinek meghatározása szükséges. A hatalom méréséhez elfogadott mutatószámok vagy változók között szerepel a bruttó hazai termék (GDP) vagy bruttó nemzeti termék (GNP) és a gazdasági növekedési ráták. A nemzetközi politikai viszonyok egyik alapvető elemeként azonban a tényleges katonai erő jelenti egy ország hatalmi státuszának egyik legfontosabb mutatóját. A külső intervencióknak az egyensúly alakulására kifejtett közvetlen és közvetett hatásának kimutatásához pedig érdemes lehet megvizsgálni az adott országok hatalmi képességeiben a beavatkozással összefüggésbe hozható változást, majd pedig áttekinteni a regionális konfliktusok, illetve az államközi kapcsolatok alakulását, az egyensúlyozás vagy a behódolás jeleit keresve.

Az 1968 óta fejlesztett *Correlates of War Project*³⁵ keretében kidolgozott Nemzeti Képességek Összesített Indexe (*CINC-score*) a nemzeti képességek hat egyedi komponensét magában foglalva viszonylag megbízható képet adhat nekünk egy állam hatalmi státuszáról.³⁶ A közel-keleti régió országairól is rendelkezésre állnak a nemzeti képességekre vonatkozó adatok, de a legfrissebb adatbázis (NMC 5.0, 2011) szerint is csupán 2012-ig.

³³ A közel-keleti rend kialakítása több szempontból is problematikus a mindenkori vezető szerepet betöltő állam számára. Egyrészt még a hegemon hatalomnak is vannak korlátai, másrészt egy új rendet elfogadhatóvá kell tenni a többi állam részére is. Ráadásul a közel-keleti régióban döntően nem demokratikus berendezkedésű államok között kellene valamilyen rendszernek kialakulnia, ami így még érdekesebbé teszi a regionális rend kérdését. Megjegyzendő, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a hatalmi egyensúly elméletével jól leírhatók és értelmezhetők a közel-keleti régió államainak hatalmi viszonyai, akkor a térség hatalmi egyensúlyi rendszere multipolárisnak tekinthető, tehát komplexebb, mint például a második világháborút követően kialakult bipoláris világrend.

³⁴ Sebastian VON EINSIEDEL: *Civil War Trends and the Changing Nature of Armed Conflict*, [online], United Nations University Centre for Policy Research, Occasional Paper 10, March 2017 [2018. 03. 23.].

³⁵ Bővebben lásd a projekt honlapját: www.correlatesofwar.org [2018. 03. 25.].

³⁶ A Composite Index of National Capability (CINC) által alkalmazott mutatók: védelmi kiadások, fegyveres erők létszáma, vas- és acélgégyártás, energiafogyasztás, lakosság száma, városi lakosság száma. Minden összesített CINC-pontérték az adott ország átlagos részesedését mutatja a világ összes nemzetének képességeiből az adott évben, ahol lehetséges, a 19. századtól egészen 2012-ig. A CINC-pontszám így 0 és 1 érték között változhat évente, amelyből a 0 értéket kapó ország a világ nemzetjeinek összes kapacitásából 0%-ban részesült az adott évben, míg az 1.0 érték esetén az adott állam a képességek 100%-át birtokolta, következésképpen pedig az összes többi ország 0%-os részesedést könyvelhetett el.

A CINC-pontszám mellett a vizsgálatban kiegészítésként felhasználhatók még a Törékeny Államok Mutatójának (*Fragile States Index*) adatai is. Mint ismeretes, a független amerikai Fund for Peace alapítvány 2006 óta évente elkészíti jelentését, amelyben a világ 178 országát rangsorolja saját konfliktusértékelő rendszerének segítségével, kvalitatív és kvantitatív adatok, valamint szakértői validáció alapján, tizenkét kohéziós, politikai, szociális és gazdasági tényezőcsoport szerint.³⁷ Megjegyzendő, hogy a mutatók között szerepel a külső intervenciók indikátora is, amely figyelembe veszi a külső szereplők befolyását az adott állam működésére, legyen az nyílt vagy éppen titkos beavatkozáson keresztül, érintsen akár kormányokat, fegyveres erőket, nemzetbiztonsági szolgálatokat vagy más entitásokat, amelyek hatással lehetnek a hatalmi egyensúlyra vagy egy államon belüli konfliktus alakulására. Ez a mutató magában foglalja a gazdasági beavatkozást is akár multilaterális szervezetek részéről is (segélyek, fejlesztési programok), ami függőségi viszonyt eredményezhet, továbbá kiterjed a humanitárius intervenciókra, mint például nemzetközi békefenntartó missziók bevetésére.³⁸

A külső intervencióknak a hatalmi státuszra, illetve a nemzeti képességekre gyakorolt hatása kimutatásához Afganisztán, Irak és Líbia mutatóit, a regionális hatalmi egyensúly alakulásának szemléltetése végett pedig még Szaúd-Arábia és Irán pontértékeit vettük szemügyre. Afganisztán és Irak esete a komoly szárazföldi erő bevetésével is együtt járó amerikai katonai beavatkozások,³⁹ Líbiát pedig a Kadhafi-rezim bukásában meghatározó szerepet játszó NATO-intervenció miatt választották ki.⁴⁰ Szaúd-Arábia és Irán mutatóinak

³⁷ A Törékeny Államok Mutatójának indikátorai: C1: Biztonsági apparátus; C2: Elitok; C3: Csoportsérelmek; E1: Gazdasági hanyatlás; E2: Egyenlőten gazdasági fejlődés; E3: Elvándorlás és agyelszívás; P1: Állami legitimitás; P2: Közművek; P3: Emberi jogok és jogrend; S1: Demográfiai nyomás; S2: Menekültek, belső menekültek; X1: Külső intervenció. A módszertanról bővebben lásd: *Fragile States Index and Cast Framework Methodology*, [online], 2017. 05. 13. Forrás: Fundforpeace.org [2018. 04. 23.].

³⁸ A Törékeny Államok Mutatójának külső intervenciók indikátorával kapcsolatos fő kérdések: Politikai intervencióval kapcsolatosan: van-e olyan, a kormánnyal szemben álló politikai párt vagy szervezet, mely külső szereplő támogatásában részesül? Katonai intervencióval kapcsolatosan: Tartózkodnak-e az országban más ország katonái? Sor került-e más országok részéről katonai támadásra az adott országgal szemben? Részesül-e az adott ország külső szereplő katonai támogatásában? Sor került-e katonai gyakorlatokra más nemzetekkel együttműködésben? Zajlik-e az adott országban békefenntartó misszió? A rendőri erők kiképzése külső szereplők támogatásával zajlik-e? Feltételezhető-e, hogy más államok titkos műveleteket hajtanak végre az adott ország területén? Gazdasági intervencióval kapcsolatosan: Részesül-e az ország gazdasági segélyben? Független-e a gazdasági segélyektől? Lásd még: X1: External Intervention, [online]. Forrás: *Fragile States Index* [2018. 03. 23.].

³⁹ Az *International Military Intervention* (IMI) adatbázisa szerint a 10 ezer főt meghaladó szárazföldi erő bevetésével járó afganisztáni (2001) és iraki katonai intervenció (2003) a legnagyobb beavatkozások kategóriájába sorolható. Emzet F. KISANGANI – Jeffrey PICKERING: *International Military Intervention, 1989-2005*, [online], Inter-University Consortium for Political and Social Research, Data Collection No 21282, University of Michigan, Ann Arbor [2018. 03. 23.].

⁴⁰ Bár Líbia esetében nem került sor szárazföldi erők bevetésére, ezért e kritérium alapján nem is sorolható a legnagyobb katonai beavatkozások közé az IMI módszertana alapján, és nem is hozható közvetlen összefüggésbe sem Irán, sem Szaúd-Arábia mutatóinak alakulásával, a külső intervencióknak a regionális hatalmi egyensúlyra gyakorolt hatásainak vizsgálatát azért célszerű kiterjeszteni rá, mert mutatóinak visszaesése jól szemlélteti az intervenciók potenciálisan drasztikus hatását a nemzeti képességek alakulására, ami komoly regionális hatalmi aszimmetriákhoz vezethet.

vizsgálatára csupán abból a célból került sor, hogy ellenőrizhessük (összehasonlíthassuk), milyen hatással lehetett a hatalmi képességeknek az afganisztáni és az iraki intervenciók utáni átrendeződése a régió egyik legfontosabb szembenállására, azaz a Rijád és Teherán között a regionális vezető hatalmi pozícióért zajló verseny alakulására.

Az egyes országok CINC- és FSI-pontszámait összehasonlítva érdekes képet kapunk (lásd az 1. és a 2. ábrát).⁴¹ Jól látható, hogy Afganisztán az amerikai külső intervenció évében, 2001-ben volt a mélyponton, és csak 2010-től indult lassú fejlődésnek a hatalmi képességek tekintetében.⁴² Ezt részben az FSI-pontszámai is alátámasztják, hiszen 2006 és 2010 között egyre kedvezőtlenebb helyre csúszott a törekeny államok ranglistáján, és az utóbbi években gyakorlatilag tartja „TOP10”-es helyezését.

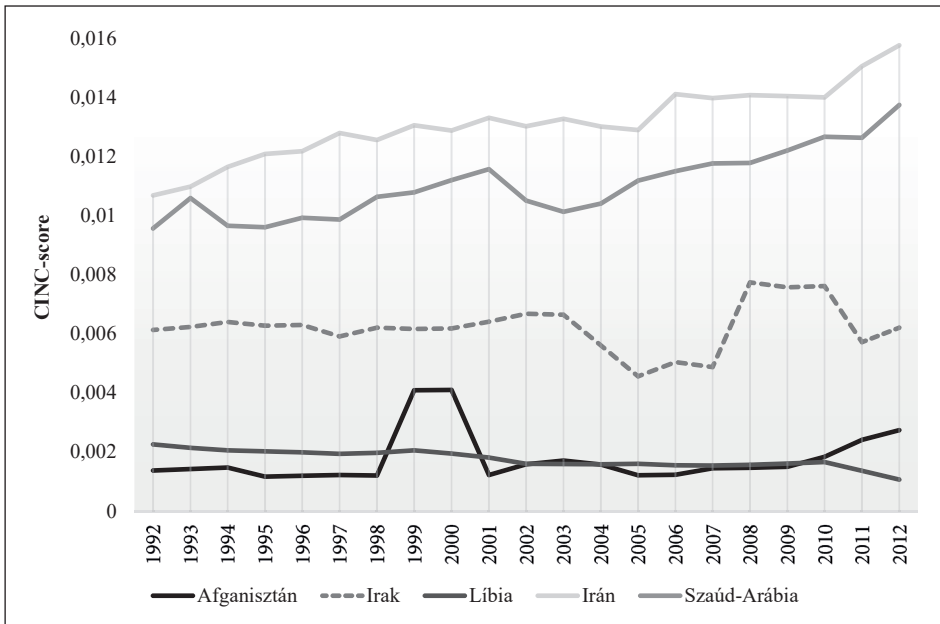
Irak esetében az látszik a CINC-értéket és az FSI-összpontszámait ábrázoló grafikonokon, hogy nemzeti képességei drasztikusan csökkentek a nyugati katonai intervenció évétől, 2003-tól kezdődően egészen 2005-ig, és ennek megfelelően 2007-ig Irak is rontott a törekeny államok listáján elért helyezésén. 2007-ben kezdtek javulni mutatói, de ez a pozitív trend is megtört 2014-ben az úgynevezett „Iszlám Állam” tevékenységének köszönhetően, majd a szunnita dzsihadista szervezet visszaszorításának eredményeként három év után éppen csak sikerült javítania helyezésén, és 2018-ban végül a lista 11. helyén végzett.

Líbia adatai arról tanúskodnak, hogy az ország ellen 2011-ben végrehajtott nemzetközi katonai intervenció Irakhoz hasonlóan drasztikus mértékben csökkentette az állam hatalmi képességeit és rontotta helyzetét a törekeny államok listáján, egészen a 23. helyig, majd 2018-ra a 25. helyre „hozta fel” magát. Mindeközben a grafikonok görbéin az is jól szembetűnik, hogy amíg a hatalmi képességek tekintetében Irán évtizedek óta folyamatosan felülmúlja Szaúd-Arábiát, addig a törekeny államok listáján utóbbi szerepel előkelőbb helyen (Irán az 52., Szaúd-Arábia a 99. helyezést érte el 2018-ban).⁴³

⁴¹ Az egyszerűség kedvéért úgy láttam jónak, ha az intervenciókat elszendevett országok pontszámait együtt szerepeltetem Szaúd-Arábia és Irán adataival, mindössze két grafikon készítésével (CINC és FSI), mivel a tanulmány célja annak kimutatása, hogy az afganisztáni és az iraki külső katonai intervenciók Irán fokozódó befolyásához, tehát egyfajta hatalomkoncentrációhoz vezettek a hatalmi egyensúlyi rendszerben, ami egyensúlyozásra készíti a vele szemben álló államokat, amire jó példa Szaúd-Arábia és Izrael együttműködése.

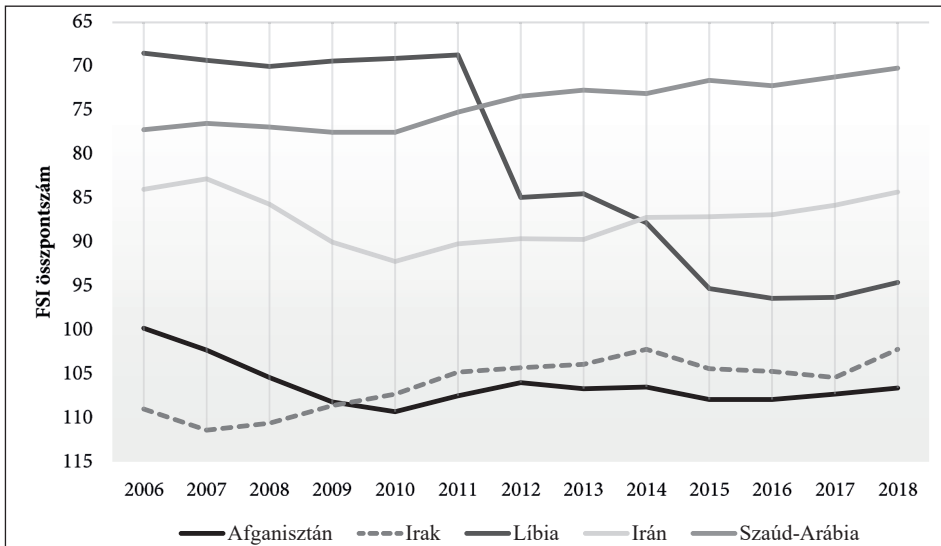
⁴² Afganisztán esetében a CINC-pontjait mutató grafikonon az 1998 és 2001 közötti „kiugrást” az adatok hiányosságai okozzák.

⁴³ Az adatokat bővebben lásd: National Material Capabilities (v5.0), [online], The Correlates of War Project, Forrás: Correlatesofwar.org [2018. 04. 23.]; The Fund for Peace: Fragile States Index 2018, [online]. Forrás: Fundforpeace.org [2018. 04. 23.].

1. ábra: A vizsgált országok nemzeti képességeinek alakulása a CINC-pontszám alapján (1992–2012)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. ábra: A vizsgált országok a Törékeny Államok Mutatója szerint (2006–2018)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Szaúd-Arábia és Irán versengése

A hatalmi egyensúly elméletének értelmében a vizsgált afganisztáni és iraki külső katonai beavatkozások hozzájárulhattak ahhoz, hogy Szaúd-Arábia és Irán fokozódó rivalizálása napjainkban a Közel-Kelet hatalmi viszonyainak egyik meghatározó szembenállásává vált.⁴⁴ A két ország konfliktusa történelmi és vallási megalapozottságú, az utóbbi években pedig geopolitikai versenyfutássá fokozódott, ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy ez nem mindig volt így. Az 1970-es években Szaúd-Arábia és Irán nyugati orientáltságú vezetése a regionális rend két fő pillérjeként szolgáltak, miután az Arab (Perzsa)-öbölben a britek vezető befolyását az Egyesült Államoké váltotta fel. A regionális hatalmi dinamikák az 1979-es iráni iszlám forradalmat követően kaptak hangsúlyosabb vallási színezetet. Az 1980-as és 1990-es években pedig egyre inkább kiéleződött az Irán elszigetelésére törekvő síitaellenes szaúdi (vahnábita) retorika annak érdekében, hogy vezető szunnita rivális-ként Rijád megfékezhesse az iráni forradalom befolyásának terjedését a régióban.⁴⁵

Az ezredfordulót követően három jelentős, regionális következményekkel járó esemény alakította a szaúdi–iráni rivalizálást: 1. a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően megindított amerikai külső katonai intervenciók Afganisztánban (2001) és Irakban (2003), azaz „a terror elleni háború”; 2. az arab tavasznak nevezett politikai átalakulási folyamatok (2011–);⁴⁶ 3. valamint a 2015-ben aláírt iráni nukleáris megállapodás.⁴⁷

A terror elleni háború keretében végrehajtott külső katonai intervenciók nyomán Afganisztán és Irak nemzeti képességeinek meggyengülése révén Irán kedvezőbb helyzetbe került, míg az arab tavasz társadalmi folyamatai destabilizálták Szíriát és Egyiptomot. Az így kialakult regionális instabilitás hozzájárult az Iszlám Állam terrorszervezetnek mint nem állami szereplőnek a megerősödéséhez is, de leginkább Szaúd-Arábia és Irán versengésének a kiéleződését fokozta, így a regionális hatalmi státuszért zajló versenyfutás a két ország között proxykon keresztül vívott konfliktusokat eredményezett (Irak, Szíria, Jemen, Bahrein).⁴⁸ A két ország közötti diplomáciai kapcsolatok végül 2016. január elején szakadtak meg, miután Szaúd-Arábiában terrorizmus vádjával elítéltek és kivégeztek 47 embert, köztük Nimr al-Nimr neves síita főpapot, az iráni lakosság felháborodása nyomán pedig tüntetők megtámadták a teheráni szaúdi nagykövetséget, amire válaszul Szaúd-Arábia visszahívta iráni nagykövetét.⁴⁹

A rivalizálás azóta is több fronton zajlik a két ország között. Szaúd-Arábia Jemenben Irán befolyásának feltartóztatásának céljából vív háborút a húszik ellen 2015 márciusa óta, 2017 novemberében pedig egyes elemzők szerint Libanont próbálta destabilizálni

⁴⁴ Jonathan MARCUS: Why Saudi Arabia and Iran are bitter rivals, [online], 2017. 11. 18. Forrás: BBC.com [2018. 03. 23.].

⁴⁵ Helia IGHANI: Managing the Saudi-Iran Rivalry, [online], Insights from a CFR Workshop, Council on Foreign Relations, Center for Preventive Action, 2016. 10. 25. Forrás: Cfr.org [2018. 03. 11.].

⁴⁶ Az arab tavasz hatásairól bővebben lásd: N. RÓZSA Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó, Budapest, 2015.

⁴⁷ Az iráni nukleáris megállapodásnak a közel-keleti hatalmi egyensúlyra gyakorolt hatásáról bővebben lásd: CSICSMMANN László: A közel-keleti hatalmi egyensúly átalakulása az iráni nukleáris megállapodás fényében, *Világpolitika*, 2016/1, 86–106.

⁴⁸ Jonathan MARCUS: Why Saudi Arabia and Iran are bitter rivals, *i. m.*

⁴⁹ Ben BRUMFIELD – Yousuf BASIL – Catherine E. SHOICHT: Saudi Arabia severs ties with Iran as Mideast protests rage, [online], 2016. 01. 04. Forrás: Eedition.cnn.com [2018. 03. 12.].

Szaad Haríri miniszterelnök lemondásra kényszerítésén keresztül, aki egy hónap elteltével – Franciaország közbenjárásának köszönhetően – végül december elején visszavonta lemondását, azzal a feltétellel, hogy Libanon kimarad az arab testvérállamok konfliktusai-ból.⁵⁰ Mindemellett érdemes megemlítenünk, hogy Szaúd-Arábia és Irán rivalizálásában nagy szerepet játszik, hogy az Egyesült Államok, illetve a Trump-adminisztráció határozottan támogatja Rijád törekvéseit Irán feltartóztatására, ahogy Izrael is kész együttműködni Szaúd-Arábiával Teherán nukleáris ambícióinak megakadályozása, valamint a zsidó állam határai közelében tevékenykedő, iráni támogatást élvező szíriai fegyveresek aktivitásának megfékezése érdekében. A 2015-ben aláírt iráni nukleáris megállapodásnak éppen Szaúd-Arábia és Izrael voltak a legnagyobb kritikussai, mondván, hogy a nemzetközi megállapodás megkötése semmilyen garanciát nem ad arra, hogy Iránnak nem lesz atomfegyvere a jövőben, amellyel más államokat fenyegethet majd.⁵¹

Szaúd-Arábia és Irán regionális „szövetségeseit” általánosságban – kisebb túlzással és leegyszerűsítéssel élve – a szunnita-síita megosztottság szerint lehet a legegyszerűbben kategorizálni. Szaúd-Arábia szövetségésének tekinthető így Egyiptom, Bahrein,⁵² Kuvait, Jordánia és az Egyesült Arab Emírátságok. Iránnak pedig lassan Irak lehet az egyik fő szövetségese a régióban, hiszen folyamatosan nő a befolyása az országban.⁵³ Eközben vannak a két rivalizáló ország között „örldődő”, megosztott államok, mint például Szíria, ahol az Aszad-rezsim Iránhoz köthető, az ellenzék viszont Szaúd-Arábiához; Libanon, ahol a kormányban is jelen lévő síita Hezbollah Irán támogatását élvezi, míg a fő szunnita blokk Szaúd-Arábiához köthető; vagy Jemen, ahol a száműzött kormány Szaúd-Arábia szövetségese, a húsz felkelők viszont sokak (leginkább az USA, Izrael és Szaúd-Arábia) szerint Irán támogatását élvezik. Emellett említendő még Katar, amely Szaúd-Arábiával volt egy táborban, a 2017 nyarán vele szemben szaúdi kezdeményezésre bevezetett blokád miatt⁵⁴ azonban már inkább Irán mellé sorolható. Az Egyesült Államok Szaúd-Arábiával mindig is szövetséges kapcsolatokat ápolt, Iránnal azonban az 1980-as évek óta rossz a viszonya, míg Oroszország mindkét közel-keleti országnak szövetségese. Törökország szunnita hatalom-

⁵⁰ Lebanese prime minister Hariri rescinds his resignation, [online], 2017. 12. 05. Forrás: Telegraph.co.uk [2018. 03. 23.].

⁵¹ SELJÁN Péter: Új fejezet az iráni atomvitában, avagy Irán szerepe a közel-keleti hatalmi játszmaiban, [online], *Nemzet és Biztonság*, 8. évf., 2015/4, 73–74. o.

⁵² Bahrein 1783 óta a szunnita Khalifa-család uralkodása alatt áll, amely a hatalmának megszilárdításához a 19. században több szerződést is kötött a brit birodalommal (az elsőt 1861-ben). Függetlenségét végül 1971-ben nyerte el, miután a brit katonák elhagyták az országot. Bahrein kis területe, lakosság száma (1,4 millió fő), centrális elhelyezkedése, Szaúd-Arábiához fűződő gazdasági kapcsolatai, többségi síita lakossága (70%) és Irán földrajzi közelsége miatt kényes egyensúlyozásra kényszerül szomszédjai között. Külpolitikája azonban legtöbbször Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok külpolitikájával esik egybe, és tagja az Öböl Menti Együttműködési Tanácsnak (GCC). Az úgynevezett arab tavasz során 2011. március 14-én a GCC tagállamai által fenntartott közös védelmi erőhöz tartozó 1000 fő szaúdi katonának és az Egyesült Arab Emírátságok 500 rendőrének bahreini bevonulásával sikerült úrrá lenni a tüntetések miatt kialakult helyzetben. 2016. január 4-én, a Nimr al-Nimr síita főpap meggyilkolását követően kialakult feszült diplomáciai helyzetben Bahrein is csatlakozott Rijádhoz, és megszakította diplomáciai kapcsolatait Iránnal. Teherán és Manama kapcsolatai az 1979-es iráni iszlám forradalom óta nem felhőtlenek. Irán azért is rendszeresen kritizálja Bahreint, hogy hajlandó otthont adni az Egyesült Államok 1995-ben reaktivált 5. flottájának és az amerikai haditengerészet központi parancsnokságának. Bahrein ezért kényes politikai helyzete ellenére mégis inkább Szaúd-Arábia potenciális partnerének tekinthető.

⁵³ Michael GEORGY – Ahmed ABOULENEIN – Ahmed RASHEED: In symbolic victory, Iran conquers Iraq's dates market, [online], 2018. 03. 21. Forrás: Reuters.com [2018. 03. 21.].

⁵⁴ Saudi Arabia, UAE, Egypt, Bahrain cut ties to Qatar, [online], 2017. 06. 05. Forrás: Aljazeera.com [2018. 03. 23.].

ként jó kapcsolatokat épített ki Szaúd-Arábiával, miközben a mély bizalmatlanság ellenére Iránnal is szövetségre lépett a növekvő kurd befolyás megfékezése érdekében. Izrael és Irán gyakorlatilag esküdt ellenségek. Egyiptomnak a történelem során inkább Szaúd-Arábiával volt mindig is jobb kapcsolata, mint Iránnal, ugyanakkor alkalomadtán Teheránnal is együtt tudott működni.⁵⁵

Szaúd-Arábia és Izrael egyensúlyozása Iránnal szemben

A nemzetközi rendszerben a hatalom korlátozásának egyik módja a területi egység megbontása vagy a hatalmi képességek szétválasztása, amelynek lényege, hogy egy állam se legyen képes a többi állam feletti dominanciát lehetővé tevő mértékben területeket birtokolni. Hasonló stratégia a hatalmi egyensúly fenntartására az is, amikor az államok olyan megállapodásokat kötnek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy a hatalomkoncentrációra törekvő állammal szemben egyesítsék erőiket, azaz ellensúlyozzák megerősödését, ami elősegíti a nemzetközi stabilitás megőrzését.⁵⁶ Organski a hatalmi egyensúly fenntartásának hat módját különbözteti meg: fegyverkezés, területszerzés, pufferzóna kialakítása, szövetségkötés, beavatkozás más állam belügyeibe, végül pedig az oszd meg és uralkodj módszere.⁵⁷

John Herz szerint egy nemzetközi rendszer akkor lehet stabil, ha abban relatíve lassan következnek be változások, és azok is fokozatosan és békésen mennek végbe. A hirtelen bekövetkező, mélyreható és gyakori változások instabilitást eredményeznek.⁵⁸ A hatalmi egyensúlyra alapozott rendszer pedig akkor lehet stabil, ha az egymással versengő államok valóban részt vesznek az erősebb állammal szembeni ellensúlyozásban, és képesek kialakítani a hatalmi képességek egyensúlyát. Ehhez szükség van arra, hogy az államok időben felismerjék és reagáljanak a hatalmi képességekben bekövetkező elmozdulásra. Amennyiben egy állam politikai vezetése a hatalmi képességekben bekövetkező átrendeződést nem veszi elég komolyan, vagy nem teszi meg a szükséges ellensúlyozó lépéseket, azzal a rendszer stabilitását teszi kockára. Ebben a tekintetben a háború a kiegyensúlyozó lépések elmaradásának vagy kudarcának eredménye.

Mindezt szem előtt tartva igen figyelemre méltó, hogy az utóbbi években többször is lehetett arról hallani a médiában, miszerint Szaúd-Arábia és Izrael között kialakulóban van egy politikai vagy akár katonai együttműködés⁵⁹ is Iránnal szemben, mivel mindkét ország meg akarja akadályozni, hogy Teherán regionális hegemoniára tegyen szert.⁶⁰ Ahogy azt az izraeli Institute for National Security Studies (INSS) egy 2013-as elemzésében Udi Dekel és Yoel Guzansky már megfogalmazták, Szaúd-Arábia és Izrael is egyre elégedetlenebb lett azzal, ahogy az Egyesült Államok külpolitikájában a Közel-Kelet egyre inkább veszített jelentőségéből, a katonai erő alkalmazására Iránnal és Szíriával szemben pedig egyszerűen

⁵⁵ Iran and Saudi Arabia: Friends and foes in the region, [online], 2017. 11. 10. Forrás: BBC.com [2018. 03. 23.].

⁵⁶ IKENBERRY: *i. m.*, 39.

⁵⁷ A F. K. ORGANSKI: *World Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1968, 267. o.

⁵⁸ John HERZ: The Impact of the Technological-Scientific Process on the International System. In: Abdul SAID (ed.): *Theory of International Relations*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N. J., 1968, 115. o.

⁵⁹ Swiss Newspaper reveals: Secret military cooperation between Saudi Arabia and Israel, [online], 2018. 01. 08. Forrás: Middleeastmonitor.com [2018. 03. 11.].

⁶⁰ Jonathan MARCUS: Israel and Saudi Arabia: What's shaping the covert 'alliance', [online], 2017. 11. 24. Forrás: BBC.com [2018. 03. 11.].

nem volt hajlandó Washington.⁶¹ Megjegyzendő, hogy évekkal ezelőtt Szaúd-Arábia és Izrael kapcsolatainak normalizálódása, ha nem is lehetetlennek, de igen valószínűtlennek tűnt, legfőképpen a palesztin–izraeli konfliktus megakadása miatt. Számos elemző akkor úgy érevelte, hogy a palesztin–izraeli békefolyamatban bekövetkező áttörés nélkül egyszerűen nem kerülhet sor a két, alapvetően ellenséges ország viszonyának javulására, még akkor sem, ha vannak közös érdekeik, amelyek mentén együtt tudnának működni.

Szaúd-Arábia 1982-ben a Fahd-terv⁶² kiadásával szakított hivatalosan az Izrael létezéséhez való jogát tagadó politikájával, majd az 1991-es madridi konferenciát követő békülékeny időszakban a felek öt munkacsoportban is részt vettek a vízgazdálkodás, a környezetvédelem, a gazdaság, a menekültek és a fegyverzetellenőrzés terén jelentkező regionális problémák kezelése érdekében. Ezt követően a 2002-es Abdullah-terv⁶³ már a kapcsolatok normalizálódását ígerte Izraelnek az arab és a muszlim világgal, bizonyos feltételek teljesülése esetén. Ezt a kezdeményezést Izrael először elutasította, később azonban egyes tisztségviselők a kezdeményezés pozitív elemeit támogatták, míg problematikus feltételeit „fontolóra vették”. Ettől eltekintve Szaúd-Arábia tartózkodott attól, hogy különösebb erőfeszítéseket tegyen a palesztin–izraeli békefolyamat előremozdítása terén, s több alkalommal is kijelentette, hogy nem tesz semmilyen gesztust Izrael felé, és óva intette ettől a kisebb monarchiákat is. Az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai szintén nem kívántak eleget tenni az Egyesült Államok kérésének, hogy tegyenek bizalomerosztó intézkedéseket Izrael irányába a békefolyamat előmozdításának érdekében. A WikiLeaks által kiszivárogtatott dokumentumok alapján ma már megállapítható, hogy a háttérben többek között az iráni atomprogram körüli aggodalmak, Izrael katonai ereje és Washington diplomáciai befolyása miatt már a 2000-es évek második fele óta szinte folyamatos a titkos együttműködés az egyes arab országok és a zsidó állam között (konzultációk, kiképzés, fegyverek eladása, technológiai transzfer formájában).⁶⁴ Az arab monarchiák számára pedig sokkal kifizetődőbb az Izraellel ápolt titkos kapcsolatok fenntartása, mint az együttműködés nyilvános felvállalása, amit még biztosan elutasítana a közvélemény.

Az iráni nukleáris fenyegetés növekedése ugyanakkor nem feltétlenül tereli (még) közelebb egymáshoz Izraelt és Szaúd-Arábiát. Rijád az iráni fenyegetéstől félve – más lehetőség hiányában – közeledhetne Tel-Aviv helyett akár épp Teheránhoz is, miközben az iráni atomprogram helyett az izraeli nukleáris fegyverek miatt szólalna fel rendszeresen. Ugyanakkor, miközben Szaúd-Arábia a palesztin–izraeli konfliktust sokáig egy, a régió stabilitását aláásó tényezőként értékelte, egyre inkább Irán vált a fő biztonsági kihívássá számára. Bár Rijád és Tel-Aviv a 2015-ben aláírt iráni nukleáris megállapodás, valamint a szíriai vegyi fegyverek leszereléséről született megegyezés miatti elégedetlenségük révén

⁶¹ Udi DEKEL – Yoel GUZANSKY: Israel and Saudi Arabia: Is the Enemy of My Enemy My Friend?, [online], The Institute for National Security Studies, Tel Aviv University, *INSS Insight*, No. 500, 2013. 12. 22. [2018. 03. 23.].

⁶² King Fahad peace initiative 1982, [online]. Forrás: Wikileaks.org [2018. 03. 11.].

⁶³ Joshua TEITELBAUM: The Arab peace Initiative: A Primer and Future Prospects, [online], Jerusalem Center for Public Affairs, 2009 [2018. 03. 23.].

⁶⁴ WikiLeaks: Riyadh flirts with Tel Aviv through normalisation, [online], 2017. 08. 08. Forrás: Middleeastmonitor.com [2018. 03. 11.]; Barak RAVID: WikiLeaks Blows Cover Off Israel's Covert Gulf States Ties, [online], 2010. 11. 29. Forrás: Haaretz.com [2018. 03. 11.]; Doug BOLTON: 5 things we've learned from the Saudi Arabia Wikileaks documents, [online], 2015. 06. 21. Forrás: Independent.co.uk [2018. 03. 11.]; Israel's relations with the Gulf States focus on Iran, perception of Israeli influence in Washington, [online], 2009. 03. 19. Forrás: Wikileaks.org [2018. 03. 11.].

még inkább közös nevezőre került, a két ország kapcsolatainak teljes normalizálódása továbbra sem valószínű.⁶⁵

Egyes elemzők szerint Szaúd-Arábia és Izrael titkos együttműködése a „közös ellenséggel”, azaz Iránnal szemben⁶⁶ egy új regionális paradigma része. Izrael potenciális partnerként való kezelése a közel-keleti töredezett regionális rendtől való eltérést tükrözi, amelynek keretében az Egyesült Államok a 2000-es évek eleje óta igyekezett egy hegemónikus rendszert kialakítani a Nyugat-barát államok dominálásán keresztül. Szaúd-Arábia, kihasználva az arab világban betöltött vezető szerepét, saját rendet próbál kialakítani, amelynek része az Izraellel létesítendő kapcsolat és a síita Irán befolyásának ellensúlyozása érdekében kialakított egyéb alkalmi szövetségek is. A regionális politikai rend ezirányú változása vonatkozik a palesztin–izraeli békefolyamatra is, amelynek megoldása az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia politikai vezetői számára is alapfeltétele egy szorosabb szaúdi–izraeli regionális együttműködésnek.

Szaúd-Arábia szövetségi kapcsolatait a régió más államaival közös stratégiai érdekekre igyekszik alapozni. Egyiptomnak, Jordániának, és az Öböl Menti Együttműködési Tanács tagállamainak – Katar kivételével – pedig két fő stratégiai fenyegetéssel kell szembenéznie: az egyik Irán növekvő befolyása, a másik pedig a szalafi vagy radikális iszlamista terrorizmus.⁶⁷ Mivel az Egyesült Államok az Iszlám Állammal szembeni harcot jelölte meg prioritásként, más regionális kérdésekben pedig inaktív maradt, Oroszország szabadon avatkozhatott be Szíriában,⁶⁸ Irán pedig tovább növelhette befolyását a térségben. Mindezek fényében Szaúd-Arábia számára érthetően Izrael tűnhet a legmegbízhatóbb potenciális szövetségesnek, miközben a palesztin–izraeli békefolyamat támogatása más fontosabb stratégiai kérdésekkel szemben inkább teher a számára. Az Egyesült Államok külpolitikája által gyakorlatilag „üresen hagyott úrt” most Izrael igyekszik kitölteni, a túlélésük biztosítására törekvő rezsimok pedig az erősebb államhoz közelednek a régióban. Irán növekvő befolyása mellett további ok a bilaterális együttműködésre, hogy az arab tavaszként emlegetett folyamat destabilizáló hatással volt a régióra, a mérséklődő amerikai befolyás a térségben pedig Irán mellett más nemzetközi, akár nem állami szereplők számára is kihasználható lehet.⁶⁹

Következtetések

A tanulmány célja az volt, hogy rámutasson az afganisztáni és az iraki háborúknak mint külső katonai intervencióknak a tágabb értelemben vett Közel-Kelet regionális hatalmi egyensúlyi rendszerére gyakorolt hatásaira, például Irán hatalmi státuszának növekedésében játszott szerepére. Ennek elméleti hátterét a szakirodalom lényegre törő ismertetésével

⁶⁵ DEKEL–GUZANSKY: *i. m.*, 3–4.

⁶⁶ Oren LIEBERMANN: How a mutual enemy is changing Israel-Saudi relations, [online], 2017. 11. 26. Forrás: Edition.cnn.com [2018. 03. 11.].

⁶⁷ Linah ALSAAFIN: What is behind the covert Israeli-Saudi relations?, [online], 2017. 11. 21. Forrás: Aljazeera.com [2018. 03. 22.].

⁶⁸ SELJÁN Péter: Oroszország és a szíriai polgárháború, [online], *Nemzet és Biztonság*, 9. évf., 2016/5, 14–30.

⁶⁹ Ian MAY: Inside The Prospective Israel-Saudi Arabia Rapprochement, [online], 2017. 12. 02. Forrás: Jpost.com [2018. 03. 22.].

kívánta megalapozni, majd a hatalmi képességekben bekövetkező változásokat a Nemzeti Képességek Összetett Indexének (CINC) és a Törékeny Államok Mutatójának (FSI) adatai alapján azonosította, illetve szemléltette. Az elméleti háttér alapján kijelenthető, hogy a külső katonai intervenciók a hatalmi képességek regionális eloszlásának módosításával befolyásolhatják a hatalmi egyensúlyi rendszer alakulását. Többek között ennek lehet a következménye Szaúd-Arábia és Irán versenyfutásának fokozódása a régió vezető nagyhatalmi státuszáért, és a rendszeren belüli egyensúlyozásként értékelhető Izrael alkalmi együttműködése Rijáddal a közös ellenséggel szemben. Az eredmények alapján a külső katonai intervenciók hatása a célországok hatalmi képességeire jól azonosítható, a regionális hatalmi egyensúlyban bekövetkező változások és a vizsgált beavatkozások közötti összefüggés azonban még nem tekinthető egyértelműen bizonyítottnak.

Az utóbbi években a Közel-Keleten egyre gyakrabban kerül sor külső beavatkozásra, aminek részben az is az oka, hogy a regionális hatalmak így próbálják hatalmi státuszukat megőrizni, vagy képességeiket növelni a többi szereplővel szemben. Ennek leginkább a 2011 márciusa óta tartó szíriai polgárháború esetében lehetünk tanúi, amely gyakorlatilag egymással párhuzamosan zajló proxyháborúk összessége, leginkább az Egyesült Államok és Oroszország, valamint Szaúd-Arábia és Irán között. A szíriai rezsimet aktívan támogatja Oroszország és Irán, valamint a libanoni Hezbollah, míg a szíriai ellenzéki erőket az Egyesült Államok, Szaúd-Arábia, Katar és Törökország segítik. De további törésvonalak is felrajzolhatók, például a kurdokat az „Iszlám Állam” elleni harc főszereplőiként kezelő Egyesült Államok és az ellenük Szíriában katonai műveleteket folytató, amúgy NATO-tagként amerikai szövetséges Törökország között is. A szaúdi kezdeményezésre a húsz felkelőkkel szemben indított jemeni katonai beavatkozást pedig még nem is említettük. Mindezek fényében érthetővé válik, miért van szükség a külső intervenciókkal foglalkozó kutatásokra.

Ez a tanulmány nem tért ki a hatalmi egyensúly elméletének, szakirodalmi háttérének részletesebb ismertetésére, a közel-keleti hatalmi egyensúlyi modell egészének bemutatására és elemzésére, továbbá annak leírására sem vállalkozhatott, hogy valamennyi említett külső katonai intervenció milyen módon befolyásolta az egyensúlyi rendszer alakulását, azaz mely államokat készítetett a potenciális ellenségével szemben egyensúlyozásra, alkalmi szövetség kialakítására, vagy éppen a behódolásra. Szaúd-Arábia és Izrael ismertett potenciális együttműködése ugyanakkor jól példázza, hogy a közel-keleti hatalmi egyensúlyi rendszerben Irán hatalmi képességeinek növekedése (azaz egy hatalmi koncentráció kialakulása) az ellenségeit a vele szembeni egyensúlyozásra készíti.

Bár a hatalmi képességek mérésének módszertana további fejlesztésre szorul, a CINC-pontszám és az FSI pontszámok együtt már viszonylag jól alkalmazhatók. Segítségükkel a külső beavatkozást elszenvedő országok nemzeti képességeiben bekövetkező változás egyértelműen azonosítható, azonban a regionális egyensúlyi rendszer átalakulásával való összefüggések kimutatása és bizonyítása továbbra is kihívást jelent. Ehhez szükség lehet az államközi kapcsolatok alakulásának részletes áttekintésére, illetve a hatalmi képességek alakulásának tanulmányozására a régió más országai esetében is, a változásokat kiváltó események beazonosításával együtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALSAAFIN, Linah: What is behind the covert Israeli-Saudi relations?, [online], 2017. 11. 21. Forrás: Aljazeera.com [2018. 03. 22.]
- BOLTON, Doug: 5 things we've learned from the Saudi Arabia Wikileaks documents, [online], 2015. 06. 21. Forrás: Independent.co.uk [2018. 03. 11.]
- BRUMFIELD, Ben – BASIL, Yousof – SHOICET, Catherine E.: Saudi Arabia severs ties with Iran as Mideast protests rage, [online], 2016. 01. 04. Forrás: Edition.cnn.com [2018. 03. 12.]
- CLAUDE Jr., Inis L.: *Power and International Relations*, Random House, New York, 1962
- CLAUDE Jr., Inis L.: The Balance of Power Revisited, *Review of International Studies*, 15. évf., 1989/2, 77–86. o.
- CSICSMANN László: A közel-keleti hatalmi egyensúly átalakulása az iráni nukleáris megállapodás fényében, *Világpolitika*, 9. évf., 2016/1, 86–106. o.
- DEKEL, Udi – GUZANSKY, Yoel: Israel and Saudi Arabia: Is the Enemy of My Enemy My Friend?, [online], The Institute for National Security Studies, Tel Aviv University, *INSS Insight*, No. 500, 2013. 12. 22. [2018. 03. 12.]
- DEUTSCH, Karl W. – SINGER, J. David: Multipolar Power Systems and International Stability, *World Politics*, 16. évf., 1964/3, 390–406. o.
- DICKINSON, G. Lowes: *The International Anarchy, 1904-1914*, University Press of the Pacific, 2003
- DIEZ, Thomas – BODE, Ingvild – FERNANDES DA COSTA, Aleksandra: *Key Concepts in International Relations*, SAGE Publications, Los Angeles, 2011
- DOYLE, Michael W.: *Ways of War and Peace*, W. W. Norton, New York, 1997
- Fragile States Index 2018, [online]. Forrás: Fundforpeace.org [2018. 04. 23.]
- Fragile States Index and Cast Framework Methodology, [online], 2017. 05. 13. Forrás: Fundforpeace.org [2018. 03. 23.]
- GEORGY, Michael – ABOULENEIN, Ahmed – RASHEED, Ahmed: In symbolic victory, Iran conquers Iraq's dates market, [online], 2018. 03. 21. Forrás: Reuters.com [2018. 03. 21.]
- GULICK, Edward V.: *Europe's Classical Balance of Power*, W. W. Norton, New York, 1967
- HAAS, Ernst: The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda, *World Politics*, 15. évf., 1953/3, 370–398. o.
- HERZ, John: The Impact of the Technological-Scientific Process on the International System. In: SAID, Abdul (ed.): *Theory of International Relations*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N. J., 1968
- HUBBARD, Ben – HALBFINGER, David M.: Iran-Israel Conflict Escalates in Shadow of Syrian Civil War, [online], 2018. 04. 09. Forrás: Nytimes.com [2018. 04. 20.]
- IGHANI, Helia: Managing the Saudi-Iran Rivalry, [online], Insights from a CFR Workshop, Council on Foreign Relations, Center for Preventive Action, 2016. 10. 25. Forrás: Cfr.org [2018. 03. 11.]
- IKENBERRY, G. John: *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2001
- Iran and Saudi Arabia: Friends and foes in the region, [online], 2017. 11. 10. Forrás: BBC.com [2018. 03. 23.]
- Israel's relations with the Gulf States focus on Iran, perception of Israeli influence in Washington, [online], 2009. 03. 19. Forrás: Wikileaks.org [2018. 03. 11.]
- KAPLAN, Morton A.: Intervention in internal war: some systemic sources. In: ROSENAU, J. N. (ed.): *The Scientific Study of Foreign Policy*, Macmillan, New York, 1971, 275–303. o.
- King Fahad peace initiative 1982, [online]. Forrás: Wikileaks.org [2018. 03. 11.]
- KISANGANI, Emzet F. – PICKERING, Jeffrey: International Military Intervention, 1989–2005, [online], Inter-University Consortium for Political and Social Research, Data Collection No 21282, University of Michigan, Ann Arbor [2018. 03. 23.]
- Lebanese prime minister Hariri rescinds his resignation, [online], 2017. 12. 05. Forrás: Telegraph.co.uk [2018. 03. 23.]
- LIEBERMANN, Oren: How a mutual enemy is changing Israel-Saudi relations, [online], 2017. 11. 26. Forrás: Edition.cnn.com [2018. 03. 11.]

- LITTLE, Richard: *The Balance of Power in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007
- MARCUS, Jonathan: Israel and Saudi Arabia: What's shaping the covert 'alliance', [online], 2017. 11. 24. Forrás: BBC.com [2018. 03. 11.]
- MARCUS, Jonathan: Why Saudi Arabia and Iran are bitter rivals, [online], 2017. 11. 18. Forrás: BBC.com [2018. 03. 23.]
- MAY, Ian: Inside The Prospective Israel-Saudi Arabia Rapprochement, [online], 2017. 12. 02. Forrás: Jpost.com [2018. 03. 22.]
- MINGST, Karen A. – SNYDER, Jack (eds.): *Essential Readings in World Politics*, Norton, New York, 2011
- MORGENTHAU, Hans J.: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, Boston, United States, 2005
- N. RÓZSA Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*, Osiris Kiadó, Budapest, 2015
- National Material Capabilities (v5.0), [online]. Forrás: Correlates of War CINC score [2018. 03. 26.]
- ORGANSKI, A. F. K.: *World Politics*, Alfred A. Knopf, New York, 1968
- PICKERING, Jeffrey – MITCHELL, David F.: Empirical Knowledge on Foreign Military Intervention, [online], Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017 [2018. 03. 23.]
- RAVID, Barak: WikiLeaks Blows Cover Off Israel's Covert Gulf States Ties, [online], 2010. 11. 29. Forrás: Haaretz.com [2018. 03. 11.]
- REGAN, Patrick M. – FRANK, Richard W. – AYDIN, Aysegul: Diplomatic Interventions and Civil War: A New Dataset, [online], *Journal of Peace Research*, 46. évf., 2009/1, 135–146. o. [2018. 03. 23.]
- ROCHA, Veronica – GRIFFITHS, James – SAID-MOORHOUSE, Lauren – WILLS, Amanda – RIES, Brian: As it happened: US, UK and France strike Syria, [online], 2018. 04. 16. Forrás: Edition.cnn.com [2018. 04. 20.]
- ROSECRANCE, Richard: Bipolarity, Multipolarity and the Future, *Journal of Conflict Resolution*, 10. évf., 1966/3, 314–327. o.
- ROSENAU, James N.: The Concept of Intervention, [online], *Journal of International Affairs*, 22. évf., 1968/2, 165–176. o. [2018. 03. 23.]
- Saudi Arabia, UAE, Egypt, Bahrain cut ties to Qatar, [online], 2017. 06. 05. Forrás: Aljazeera.com [2018. 03. 23.]
- SELJÁN Péter: Oroszország és a szíriai polgárháború, [online], *Nemzet és Biztonság*, 2016/5, 14–30. [2018. 03. 23.]
- SELJÁN Péter: Új fejezet az iráni atomvitában, avagy Irán szerepe a közel-keleti hatalmi játszmaiban, [online], *Nemzet és Biztonság*, 2015/4, 70–81. o. [2018. 03. 23.]
- SNYDER, Glenn H.: *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 1997
- Swiss Newspaper reveals: Secret military cooperation between Saudi Arabia and Israel, [online], 2018. 01. 08. Forrás: Middleeastmonitor.com [2018. 03. 11.]
- TEITELBAUM, Joshua: The Arab Peace Initiative: A Primer and Future Prospects, [online], Jerusalem Center for Public Affairs, 2009 [2018. 03. 23.]
- VON EINSIEDEL, Sebastian: Civil War Trends and the Changing Nature of Armed Conflict, [online], United Nations University Centre for Policy Research, Occasional Paper 10, March 2017 [2018. 03. 23.]
- WALT, Stephen M.: *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987
- WALTZ, Kenneth N.: The Stability of a Bipolar World, [online], *Daedalus*, 93. évf., 1964/3, 881–909. o. [2018. 03. 23.]
- WALTZ, Kenneth: *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Massachusetts, 1979
- WikiLeaks: Riyadh flirts with Tel Aviv through normalisation, [online], 2017. 08. 08. Forrás: Middleeastmonitor.com [2018. 03. 11.]
- WRIGHT, Martin: The Balance of Power. In: BUTTERFIELD, Herbert – WIGHT, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*, Harvard University Press, Cambridge, 1966, 149–176. o.
- X1: External Intervention, [online]. Forrás: Fragile States Index [2018. 03. 23.]
- ZINNES, Dina A.: Three Puzzles in Search of a Researcher: Presidential Address, [online], *International Studies Quarterly*, 24. évf., 1980/3, 315–342. o. [2018. 03. 23.]